

Rood bloed

„Het rode bloed kruipt waar het niet gaan kan", zegt Sjoerd Aukes (60). De Eindhovenenaar is de kleinzoon van de Friese medeoprichter van Edah, Jan Aukes. Aukes zit in de Stichting Edah Museum, dat over een halfjaar haar deuren wil openen in Helmond. „Dit stuk geschiedenis moet bewaard blijven", zegt Aukes over de winkelketen die in 1910 werd opgericht door vier Friese kruideniers.

Eind 2000 leek het einde van Edah in zicht. Moederbedrijf Laurus kondigde aan dat alle supermarkten omgebouwd werden tot Konmar-winkel. Waarom er gemikt werd op één formule kan Aukes nog steeds niet begrijpen. „We waren een discounter, die zich richtte op lage prijzen. Konmar was juist van het tegenovergestelde soort."

Bijna zijn hele familie heeft bij Edah gewerkt. Pake Jan was medeoprichter, zijn vader Anton oud-directeur en zijn zoon Friso is ook nog even parttime groenteman geweest. Zelf was hij inkoper op de centrale inkoop. „Het zit nu eenmaal in je bloed", lacht hij. Een groot deel van de familie Aukes had aandelen in de onderneming. De zaak was vaak onderwerp van gesprek op verjaardagen. „Anton, hoe gaat het?" was de meest gestelde vraag aan zijn vader. „En dan vroegen ze echt niet naar mijn vader persoonlijk, maar hoe het bedrijf ervoor stond." Sjoerd Aukes werkte binnen het bedrijf 'toen er nog gegroeid werd'. Hij zag de voorbereidingen voor de ombouw in 2001 met argusogen aan. Een half jaar later ging hij met de vut. „Dat het zo snel zo verkeerd zou ging had ik ook nooit kunnen voorspellen".

Jan Aukes is een zoon van **Veronica Jans Galema** en Sjoerd Aukes. Veronica leefde van 1856 tot 1910. Veronica Galema was was een voorouder van Eelco Galama.

De oud-commerciële directeur van Edah, Thieu de Wit (72), richtte begin 2001 de Stichting Edah Museum op. Naast Aukes zit ook de kleinzoon van de Friese oprichter Hetteema in de stichting. Inmiddels hebben ze bijna zeshonderd gepensioneerden aangeschreven met de vraag of zij nog oude spullen uit de vroegere Edah winkels op zolder hebben liggen. De reacties zijn overweldigend. „We krijgen foto's, oude kasboekjes en reclamefolders. Het mooiste zijn de oude kassa's uit de jaren dertig. Er zitten zelfs nog bakjes in voor de halve centen", glundert De Wit. Uit Friesland is nog niet

veel binnen gekomen. Wel opvallend is een oude houten schep. Met de schep werd in de winkels gort afgewogen.

Voorlopig komt het nieuwe museum in het oude hoofdkantoor van Laurus in Helmond. Aan het Wilhelminakanaal staat nog een magazijn van de Edah uit de begintijd. „Wanneer het gebouw op de gemeentelijke erfgoedlijst staat, willen wij het museum daar inrichten." In eerste instantie is het museum bedoeld voor eigen personeel en oudgedienden. „Maar over een jaar is het museum open voor al het publiek."

Met het museum willen de oprichters het Edah-gevoel bewaren voor de komende generaties. Het gevoel is zo sterk dat een medewerker nooit bij de Albert Heijn zal werken. De Wit viel voor de dynamiek in de kruideniershandel. „Daarnaast is de nauwe betrokkenheid met het bedrijf onderdeel van het Edah-gevoel. Maar dat zal een medewerker van Albert Heijn ook zeggen." De oorsprong van de Edah ligt in Helmond. De vier Friese kruideniers Jacobus Ebben, Servaes Dames, Jan Aukes en Johannes Hettema verhuisden onafhankelijk van elkaar naar Brabant. Friesland was rond 1900 arm en agrarisch. Een grote toekomst in de detailhandel was een bijna onmogelijke opgave. „Mijn opa hoorde dat de industrie in Brabant sterk in opkomst was. DAF en Philips waren bekende bedrijven en trokken mensen aan", zegt De Wit. Wat de mannen bij elkaar bracht is de Friese achtergrond. „Eerst zaten de vier mannen met elkaar aan tafel te kaarten. Later besloten ze om samen inkopen te doen."

Hettema en Aukes werkten vanaf 1910 al officieel samen. De banden gingen verder dan op werkvlak. Na verloop van tijd waren er ook aangetrouwde familiebanden. „Mijn pake is getrouwd met de zus van Hettema. Mijn vader en de zoon van Hettema werden uiteindelijk zwagers, omdat ze met de zusjes Van Tiel trouwden", zegt Aukes. In 1917 werd de NV Handel in Koloniale Waren Edah opgericht. Als centrale plaats werd gekozen voor Helmond. De koloniale waren als thee en suiker werden vanuit Rotterdam en Amsterdam over het Wilhelminakanaal aangevoerd. "Via de tramlijn en later de spoorverbinding waren Limburg en de Peel makkelijk te bereiken". zegt De Wit.

De Friese samenwerking verliep succesvol. De NV had als snel veertig aangesloten winkels. Concurrent Albert Heijn bezat op dat moment 54 winkels. Grote afnemers waren de godsdienstige instellingen in Brabant en Limburg. De kloosters, gestichten en ziekenhuizen kochten hun waren het liefst bij de roomse Edah. De Wit: „Scholen en internaten waren ook goede klanten. Bij die instellingen waren genoeg mondjes te vullen."

Terwijl veel bedrijven last hadden van de Eerste Wereldoorlog bleef de jonge Edah nieuwe vestigingen openen. Het bedrijf kreeg eigen productiemogelijkheden en een wagenpark. Bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog naderde het de 130 filialen. Oprichter Ebben liet zich na onenigheid niet een nieuw directielid eind jaren dertig uitkopen. Hij koos voor een politieke loopbaan. Ebben en Dames hadden zelf ook winkels die niet binnen Edah vielen en gingen de strijd aan met de Edah-winkels. Na een aantal jaren werden deze 'tegenwinkels' ingelijfd. Makkelijk ging het niet. „Het belang van de winkels stond voorop. Dat het de oprichters betrof, deed niet ter zake", zegt De Wit.

In de loop der jaren ontwikkelde zich bij alle grootwinkelbedrijven een eigen huisstijl. Kenmerkend voor Edah werd de kleur rood. Daarmee wilde het bedrijf agressiviteit en dynamiek uitstralen." De stijl is nauwelijks veranderd. Nog steeds is het Edah-rood op grote afstand te herkennen. De herkenbaarheid was belangrijker dan de reclame. De directie inspecteerde onaangekondigd het gehele winkelaarsenaal op ordelijkheid en properheid. De winkels richtten zich op de onderkant van de markt. Economisch slechte tijden betekenden meer klanten voor de Edah. De grote landelijke concurrenten zagen geen kwaad in de regionale groeier.

Slachtoffers waren de kleine zelfstandige kruideniers. Zij zagen de Edah als een 'veelvraat' en 'monopolist'. Maar daar had de directie geen boodschap aan. Bij de werknemers was de afstand tot de directie groot. De directie bemoeide zich in de eerste jaren ook met het privé-leven van de werknemers. Er mocht niet worden gezondigd tegen de geboden van de kerk, aldus de katholieke directie. Seks voor het huwelijk was uit den boze. Sancties waren overplaatsing of ontslag. Na de Tweede Wereldoorlog werd de directie uitgebreid met de tweede generatie Aukes en Hettema. Vanwege tegenvallende omzetcijfers ging het roer om. De eerste zelfbedieningszaken werden geopend en de belangstelling was overweldigd. Alleen de concurrentie bleef het beter doen. In 1955 traden de laatste twee overgebleven grondleggers. Aukes en Hettema, terug. De Friese invloed bleef jaren later nog merkbaar. De Wit werkt twintig jaar bij Edah. „De degelijkheid en stiptheid waren kenmerkend. Typisch Fries vond ik 'weinig woorden en grote daden'. Niet kletsen maar gewoon doen", zegt de Brabander.

Begin jaren zeventig nam Edah het winkelgedeelte van het failliete Co-op over. De onderneming ging nationaal. „We hadden ongeveer 120 winkels. Na de overname van Co-op zaten we op 250", zegt Aukes. De tweede generatie Anton Aukes en Ed Hettema vond het beter om Edah te verkopen. Vers bloed bracht nieuwe ideeën. In 1976 werd het bedrijf verkocht aan Vroom en Dreesmann. Aukes en Hettema gingen even later met pensioen. De Edah werd de tweede kruidenier van Nederland. Eind jaren negentig wordt Laurus het nieuwe moederbedrijf. Op dat moment telde Edah 286 filialen waarvan 13 in Friesland.

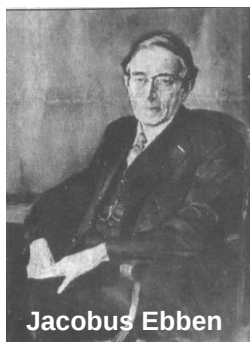

De Wit noemt de huidige situatie binnen Edah triest. Onlangs kondigde Laurus aan dat bijna een vijfde van de banen bij het dochterbedrijf verdwijnt, liefst 750 banen staan op het spel. De omschakeling naar de Konmar-formule was het begin van het einde." Op 10 maart startte Laurus bij de Edah de nieuwe formule 'Lekker en Laag'. Alhoewel nieuw "Dit is precies zoals wij vroeger werkten" zegt De Wit. In zes plaatsen, waaronder Harlingen, is Edah gestart met een

proefproject. Aukes is zeer positief over de ingeslagen weg. De Wit denkt dat het moeilijk wordt. "Vroeger was er een duidelijk prijsverschil tussen Albert Heijn en Edah. Door de supermarktoorlog is dat nu nihil. Vroeger strenden we om elke cent winst. Ik hoop dat ze dat nu blijven doen. Dan kunnen we ons opmaken voor het honderd jarig bestaan."

De oprichters van Edah:

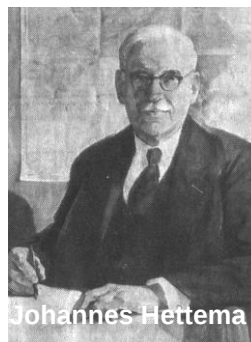
*Edah staat voor **Eb**ben, **D**ames, **A**ukes en **H**ettema*

Jacobus Ebben

Servaas Dames

Johannes Hettema

Jan Aukes

Jacobus Ebben (1875-1961) vertrekt in 1900 vanuit zijn geboorteplaats Joure naar Helmond. Hij begint een kruidenierswinkel en heeft al snel meerdere winkels in de Peel, West-Brabant en Limburg.

Servaes Dames (1874-1958) volgt hem in 1903 vanuit Leeuwarden. Via Roosendaal en Nispen begint hij tien jaar later winkels in en rond Tilburg.

Jan Aukes (1879-1968) uit Woudsend vestigt zich in 1909 in Eindhoven. Uiteindelijk beheert hij meerdere winkels in geheel Oost-Brabant en enkele Noord-Limburgse dorpen.

Johannes Hettema
(1884-1960) vestigt zich in 1904 in Oss. De Bolswarder opereert op hetzelfde terrein als Aukes.

Susan van der Vegt

bron: Leeuwarder Courant 17 juli 2004, www.edah.nl en met aanvullingen van Eelco Galama uit familie archief.